

V I J E N A C

Godina V.

U Zagrebu 1. ožujka 1927.

Knjiga VII. 5.

Neumoran, sav nošen tom svetom dužnošću, on je išao napred, prvi, po sunčanom drumu nad morem. Ja sam sve više zaostajao, i kad sam ga već bio sasvim izgubio iz vida, ja bih ga ugledao: sedi na kamenu, da bi samo zgrabio pregršt ugljena iz tog plamenog žrtvenika. Onda bih ga tek, umoran, susižao, blagodareći tom kratkom odmoru kojim bi prekidao svoj neumitni hod, i koji i nije bio odmor za njega. No tek što bih ga stigao, a on je već ustajao da nastavi put, neumoran i prvi.

Gde se to događalo? Na dalmatinskoj obali, u leto 1923.? Ne, i onda, ali i od onda uvek, svuda. Tako smo ga sad, još jednom, svi bili izgubili iz vida, ne zaboravljajući ipak nikada da je on pred nama, i onda smo ga odjednom ugledali, za trenut na visoravni, koja će se od danas na svima geografskim kartama duha zvati JAVNA PTICA. No tek što dostizemo do tih vrelih zapisa urezanih u kamenu, već Milan Dedinac polazi dalje, već je otišao. Mi ispitujeemo zapise, no oni nam neće odati kuda je pošao pesnik.

Javna Ptica. U pomenutom članku Dušan Matić nam je ispričao kakvim neizbežnim sudbinskim procesom su se te dve reči ispisale kao naslov jedne knjige. (Realno došante pesniku jedne večeri na ulici, nehotično izdiktirane neznano otkuda). No ja ću, za časak, videti u njima jedan simbol koji Dedinac po svoj prilici ne bi hteo da im da, i gledaću ovu knjigu kao obećanje da jedna tajanstvena ptica objavljuje svoj dolazak duhovima svih ljudi. Čujete li glas tog blagoveštenja, glas kroz srce Milana Dedinca:

»Ta ptica dodirnuće sve redom. Evo je! ide, hoda, ja čujem pesmu; ona je kao jesen, dolazi preko njiva.

I do nas ona će doći. To ona, ona ide, oh tiša je od bilja, gazi sa grane na granu, previja se nad bregom, — i leće.

Gle, vetar sa grudi njenih u lice mi sleće, leden,

— ja čekam dodir krila...»

Razapet na ukrštanju jave i sna, uspravljen i vidovit na njihovom slivanju, eto, užljebljujući u realizaciju otisnutih redova te plodove žari koji su fragmenti već odigrane duševne drame, prošlog i sadašnjeg u njemu, on je istovremeno i izvor predviđanja, tajanstveno vrelo pronicaljivosti i proroštva, neočekivane i očekivane budućnosti, i tako razapet i na ukrštanju sinočnice i sutrašnjeg jutra. Satirući sudar dvostrukog izraza koji je, u svojoj stvaralačkoj protivurečnosti njemu, pesniku Milanu Dedinu, dodeljen da ga on otelotvori. Nisam li vam rekao da tu literatura, i njene tehničke dovrtljivosti, i njena zabavna, odmorna dobronamernost, ne igraju nikakvu ulogu. Niste li razumeli, pred tom velikom, nerazumljivom knjigom, niste li razumeli da ne možete razumeti? I da ne možete razumeti da se ta noć u kojoj se zbiva ta knjiga, u kojoj se ona odigrava, (dogadaj isto toliko stvaran koliko trenutak kakvog građanskog rata, koliko zanosni fragment kakve ljubavi), da se ta noć zove poezija? Samo se tu trenutno pojam tako shvaćene poezije poklapa sa pojmom pisanog pesništva, samo tu i nigde više. Milan Dedinac ne unosi poeziju u pesništvo, no naprotiv uzdiže ovo, nadčovečanskom snagom svoje lirike, do večnih konstelacija poezije. Levo i desno od Milana Dedinca pesništvo opet pada natrag u svoje mrtve notacije, u svakodnevnu oblast dnevne literature. Kako je promenjen izgled Dedinčeve ličnosti posmatram u tom zamahu njegove snage! Smatrali ste ga za »finog liričara«, za »sentimentalnog violinistu«, a on je evo zadržavajući, izabrani iza-

slanik duha, predodređen da preko prastarog mosta eksteorizacije sprovede nadzemaljsku oluju i čudo. I čudno je još više da on uspeva da značaj svoje poruke održi tako besprimerno slobodan, i kad ga prevede preko mosta, i kad ga zarobe tu, pred nama u natprirodnim ritmovima svoga govora. Nerazumljivo je da taj govor, čija je inspiracija tako vizionarna i tako nedokučna, zadržava tu besprimernu atmosferu sna, čak i kada je ne samo pisanjem zadržan u svom živom proticanju, no šta više objavljen u jednom obliku koji ga, posle tolikih zloupotreba, nije dostojan: u obliku štampane knjige. To je taj nedovoljni, osramoćeni most kojim se za sada još prenosi mentalna materija na dnevnu svetlost svesnog života. I on je ipak bio dovoljan Milanu Dedinu da vaspostavi trenutnu vezu između nas i njegovih najdubljih fantasmagorija. Kako su one bile čiste i strašne, kako su one morale biti neumitne i snažne, pa da čak jeziku, ritmu i sintaksi, nametnu tu boju, taj jedinstveni naglasak nadahnuća koji im odgovara. Vidite njihovu moć: nerazdeljivi su ostali u knjizi Dedinčevoj, do krajnosti logični, adekvatni i nepomućeni, najdublji impulsi tih fantasmagorija i najspoljašnije njene manifestacije: od inspiracije do ostvarenja. U napred su tako predodređeni: i celina knjige i svi njeni detalji: dijalektički razvoj iz iracionalne misli, ritam kojim se on izražava, reči koje taj ritam obrazuju, tipografija čak koja te reči oertava. U tom dragocenom jedinstvu učestvuju i slike, postale po istim nama dotle, i još uvek, nepoznatom zakoniku Dedinčevog stvaranja, poezije koja gospodari njegovim bezakonjem. Neke njegove pesme, ranije izdvojeno štampane (u »Putevima«, u »Svedočanstvima«, ili ovde u »Vijencu«) nisu nam dale dovoljno da predosetimo kakvu će boju nezamenljivosti i fatalnosti one dobiti, kad budu unete u jednu organsku celinu, gde se, takode, za nas manifestovala neporečnost te snage Dedinčeve, koju smo, pre Javne Ptice, svi mi možda bili malo prevideli. Zašto mi je nemoguće da navedem ma koji odlomak (i pogrešio sam što sam to maločas pokušao), zato treba gledati tu živu celinu u neprekinutom toku svih njenih strana. One su tu predamnom raskriljene, tako, pune sna i krvi, krikova i krila, ljubavi i svega što nema još imena među nama. I ja sebi zabranjujem svaki izbor. A da ne bi bilo nesporazuma, završiću svojim zadivljenim uverenjem: da je ovo jedina knjiga u celokupnoj našoj literaturi, koja se, i svojom nerazdvojnomo celinom, i svakim slovom svojim izbavlja iz književnosti, da bi, živa i nadzemaljska, pripala poeziji.

Marko Ristić (Paris)

MILAN DEDINAC: JAVNA PTICA.

Beograd, 1927.

Ova knjiga, zbirka lirskih kazivanja, mladog autora spada u one i onakve knjige, koje se ne kritikuju samo u omjerima svidanja i nesvidanja. Ona spada u red onih knjiga, koje izazivaju debatu i diskusiju. Jer tu se ne radi samo o uspjehu i efektu jedne knjige i jednog autora, tu se radi o jednom principu; o principu posmatranja umjetnosti, o principu ili o principima umjetničkog kazivanja uopće. Znam, da će ideološkim i umjetničkim rođacima autorovim zazvučiti već sama riječ »princip« kao nešto njima strano, jer to spada u intelektualističku sferu, koju oni gotovo i negiraju. Pa ipak, ja se ne bih mogao složiti ni s ovako jednostranim trniranjem toga važnog pitanja (umjetničkog izražavanja), kako ga tretiraju idejni prijatelji i saradnici Dedinčevi, kao Dušan Matić (u »Savremenom Pregledu«) i Marko Ristić u gornjem članku. Način Dedinčeva izražavanja uzimaju oni kao stvar

po sebi razumljivu, o kojoj se nema šta diskutovati, jer je taj način izražavanja najneposredniji, najmanje racionalističan i zato najumjetničkiji.

Da i manje upućenima bude jasnije, moram napomenuti, da se lirsko kazivanje Dedinčevo kao i principi (ipak ponavljam tu riječ) njegovih prijatelja poklapaju s tim umjetničkim pokretom, što se naziva nadrealizmom, a o kome je u našem listu već bilo govora. Sad će vam biti jasno, kakva bi se diskusija mogla razviti iza ove knjige. Tu se radi o prvotnom i početnom pitanju svake umjetnosti: o pitanju formiranja umjetničkih doživljaja. Znam, da će autor i njegove pristaše sada pomisliti, a možda i ustvrditi, da ovo znači uvlačenje i stiskanje nečeg živog i životnog u suhi i konvencionalni okvir neke doktorske disertacije. Međutim bez takvog stvarnog i ozbiljnog raspravljanja ne može se doći ni do jasnih pogleda ni do sporazumijevanja. Ostavljam za drugu priliku, da u posebnom članku (>Riječ u umjetnosti<) rigoroznije raspravim tu stvar, ovdje bih spomenuo samo jedno. Naime, autor i njegove pristaše (tako i g. Ristić u gornjem članku) krivo imaju, po mom mišljenju, kad misle, da je umjetničko izražavanje najsvršenije i najapsolutnije u odsustvu logizma i svih konvencionalnih racionalno-deskriptivnih formi. Nijedna forma umjetničkog izražavanja (ni slikarstvo, ni kiparstvo, pa čak ni najiracionalnija muzika) ne podnose potpunu alogičnost i iracionalnost. Najmanje se to može reći za onu vrstu umjetnosti, koja se služi najracionalnijim i najracionalističkim sredstvom, a to je riječ. Riječ je i po svom porijeklu i po svojoj biti iracionalnog karaktera i tu svoju iracionalnu i subjektivnu primjesu ne gubi ona nikada, pa čak ni u onim najbeživotnijim skolastičkim silogizmima. Ali tendencija je svake riječi, da kazivana od jednog subjekta drugom ili drugim subjektima traži od tog ili od tih subjekata i razumijevanje, da bi došlo do shvatanja i do sporazuma. Dnevnom i utilitarnom uporabom, riječi su se sve više racionalizovale, šablonizirale i konvencionalizirale i mi smo čitavim životom upućeni na tu racionalnu stranu riječi.

U umjetničkom izražavanju, gdje Ratio igra drugotnu i sporednu ulogu, može se ta strana zapostavljati, ali nikako negirati. Tačno je, da se u deskriptivnim razumskim formulama ne može izraziti Život u svom općem i najdubljem smislu, niti se njegova bit može racionalnim putem objasniti, kako su to dobro dokazali i antiracionalistički filozofi; ali i objavljivanje intuitivnih doživljaja ne može biti ono pravo, kada se zapliće u kućine alogički poredanih riječi. Organizacija naše psihe je takva, da podnosi samo relativnu, a nikako apsolutnu alogičnost. Istina je, da se je način umjetničkog izražavanja šablonizirao u pretincima poetičkih i stilističkih pravila i kalupa, i da to izražavanje gubi u toj šablona svoj životni sok. Radi toga i nastaju uvijek u pojedinim strujama preokreti i reorijentacije. Ali to još uvijek ne znači, da treba poći u drugu krajnost i u principu negirati svaku logiku i svaku racionalnost. Ni, tako zvana, >čista poezija<, kako je zamislja Bremond, ne može da postoji bez te logičke kičme, jer onda nestaje razlike između muzike i lirike, na štetu i jedne i druge. Riječi poredane bez logičkog smisla mogu da daju samo potrgane zvukove i ispunjavaju samo muzičku stranu poezije, ali ne mogu nikako da stvore jedan sintetički dojam, kako traži sama bit poezije.

Toliko sam smatrao potrebnim da rečem (za sada samo nabačeno) kao odgovor na ove riječi oduševljenja g. Ristića o Dedinčevoj poeziji, pogotovo jer se ne slažem sa stajalištem autora i njegova glorifikatora. Ipak se preko ovih stvari ne smije prelaziti sa smiješkom i nerazumije-

vanjem novinskih reportera, nego se moraju raščiniti sa raznih stajališta u ozbiljnom raspravljanju. Tim više, kad se radi o jednom nesumnjivom lirskom talentu kao što je autor ove knjige. Ali ja ipak moram priznati, da me ova knjiga nije zadovoljila, jer mi nije dala u potpunosti doživjeti onu pravu liriku, koja djeluje sama sobom i koju ne treba odgonetati kao kakve zakučaste rebuse. Ono malo Dedinčevih pjesama, štampanih po listovima, nagnalo me je svojim lirizmom, da i u superlativu govorim o njihovom autoru, ali ova knjiga nije mogla da u meni stvori takav dojam. Po nuždi razvoja ja se nadam, da će se autor ove knjige riješiti svog >partijskog< ekskluzivizma i da će nam, vrativši se na otvoren put, dati jasnije i bolje dokumente svoga talenta. Ivan Nevistić

MOMCILO NASTASIJEVIĆ: IZ TAMNOG VILAJETA. Novele. Izdanje S. B. Cvijanovića, Beograd 1927. Cijena Din 15.—.

Pod tim simboličkim naslovom izdao je mladi, dosad gotovo nepoznat, autor dvanaest pripovjedaka. Moram odmah istaknuti, da je ova knjiga rijedak izuzetak u današnjoj našoj književnoj produkciji, jer se je po njoj jedan prije nepoznat autor afirmirao kao gotov umjetnik. Naslov knjige je dvostruko simboličan. Iz tamnog vilajeta znači iz tamnog svijeta, a to se da dvojako tumačiti. Iz tamnog svijeta može značiti: iz svijeta s onu stranu budne i racionalne svijesti, ili iz zatrpanog i porušenog, arhaičnog svijeta. U ovom slučaju su tačna oba tumačenja. Autor je s ovim svojim novelama pokušao (svijesno ili nesvjesno, svejedno) da dađe primjere stvaranja nadrealističke proze. Ali taj pokušaj nije ostao samo pokušajem, jer se autor ne zadovoljava samo praznim verbalističkim doskočicama i neproosjećanim eksperimentima; nego nezadovoljan konvencionalnim načinima izražavanja, traži nov način i nalazi ga u jednoj svojoj ličnoj i uspjeljoj formulaciji. Protagonisti nadrealizma mogli su autoru da budu samo podstrek, da se samo oživi i probudi u svijesti ono, što se prije u instinktu osjećalo. A ova knjiga je dokaz, da nadrealizam ima svoje opravdanje ondje, gdje izvire iz istinske potrebe iskrenog osjećaja, i gdje se kroz doživljavanje talenta odupire o živu osovinu života. Eto, radi toga ima ova knjiga jedan, gotovo programatski, a svakako avantgardistički karakter.

Nastasijević se ne zadovoljava konvencionalnom gradnjom proze, on se ne služi ni šablonskim materijalom. — Tamni vilajet, to su ona duševna stanja u nama, koja se ne odigravaju ni u centru ni na površini svijesti, nego su zapretana negdje u podzemlju naše duševnosti i izbijaju s vremena na vrijeme u nekim nesvjesnim prividenjima, sjećanjima i snovima. Nepovezana i anarhična, ta stanja zavladavaju nama u časovima odsustva kontrolora našeg praktičnog života, Razuma. Kada se volja ne dirigira uzdama svijesno postavljenog cilja, razuzlavaju se u nama oni nikad potpuno spoznati elementi i prenose nas u stanja strana našem praktičnom razumu. Treba imati u sebi vatre onih egzaltiranih mističara, pa da se uzmogne osvijetliti taj čudni svijet, koji, iako je u nama, izgleda kao da i nije naš. Rijetki su umjetnici uspješni da probiju vrata tog >tamnog vilajeta<, jer ili su samo kopirali naučne metode (Bergson, Freud) ili su se sputavali u skeletima šabloniziranja simbola.

Nastasijević ulazi u taj tamni vilajet s nekom pasivnom pobožnošću, i on bi mogao za se reći, da je samo medium, kroz koji govori onaj podzemni neformirani i neuniformirani život. On je kao neki osjetljivi seismograf, na